

Any 2006. Programa especial. Suplement del núm. 2

23 gener – 3 febrer 2006

Fructuós Gelabert

► **GELABERT, Fructuós** (Fructuós Gelabert Badiella, Barcelona, 1874-1955). Productor, director i operador. Fructuós Gelabert, pioner del cinema espanyol, desplega la seva activitat també en les facetes d'empresari i tècnic. Ebenista al taller del seu pare, els seus coneixements d'òptica i mecànica, i la seva precoç afició a la fotografia el porten al descobriment de l'invent dels germans Lumière. Gelabert fabrica la seva pròpia màquina per filmar i reproduir imatges, i de seguida realitza la que s'esmenta com a primera pel·lícula argumental espanyola, *RIÑA EN UN CAFÉ* (1897), el primer dels nombrosos temes còmics que inspiraran la seva obra. En aquest temps també s'inicia la seva significativa i voluminosa contribució al terreny dels reportatges d'actualitat i el documental, alguns per a la casa Pathé, i en què ja destaca la qualitat i el sentit de la composició de la seva fotografia, una de les qualitats poc discutides pels seus contemporanis. És habitual que Gelabert aprofiti els seus desplaçaments professionals com a instal·lador de cinemes per agafar el que llavors s'anomenen «vistes naturals», una part notable de la seva filmografia. El 1903 s'inicia un fructífer període de col·laboració amb l'empresa Diorama, per la qual és contractat com a director tècnic. En aquesta època, el Gelabert inventor i tècnic dotat contribueix decisivament a la difusió del cinematògraf amb la fabricació de nous aparells de projecció i tècniques d'il·luminació. Amb la casa Diorama obté el seu primer èxit de públic, *LOS GUAPOS DE LA VAQUERÍA DEL PARQUE* (1905), un argument relacionat amb un divertit esdeveniment local que evidencia la vocació popular d'aquest primer cinema. En aquesta primera etapa, Gelabert assumeix en les seves obres la triple funció d'argumentista, càmera i realitzador. En tant que inquiet inventor i artesà, Gelabert comparteix l'obsessió dels pioners pel cinema sonor, i en *EL GUARDIA BURLADO* (1908), així com en l'adaptació del picant conte popular *LOS PRIMEROS CALZONCILLOS DE TONI* (1908), intenta anticipar la pel·lícula sonora per mitjà d'un artesanal sistema segons el qual, durant l'exhibició, els actors reciten, d'una manera sincronitzada, els diàlegs que es representen i es vocalitzen a la pantalla. Més tard, a *BAÑO IMPREVISTO* (1909), s'introduiran els rètols intercalats. En aquestes dates, i ja establerta Films Barcelona com a productora d'un cert pes en el panorama barceloní, Gelabert inicia la seva producció dramàtica amb *TERRA BAIXA* (1907), i aviat disposa d'un dels primers estudis cinematogràfics construïts a Barcelona. Això no obstant, Gelabert és molt més bon tècnic i director de fotografia que no director artístic i d'actors, cosa que explica que a *MARIA ROSA* (1908) es vegi obligat a compartir les responsabilitats amb Joan Maria Codina, a l'igual del que s'esdevindrà en la major part de la seva obra posterior, realitzada en col·laboració amb autors com ara Enric Giménez. L'obra posterior de Ge-

El sino manda de Fructuós Gelabert (també coneguda com *El destino manda*)

labert mostra ostentacions escenogràfiques com la de *LA DOLORES* (1908) o la del drama històric *GUZMÁN EL BUENO* (1909), que presenta Margarida Xirgu en el seu debut cinematogràfic, i per a què Joan Morales, un dels membres fixos de l'equip de Films Barcelona, crea vistosos decorats «corporis». El 1910 acaba la seva fructífera col·laboració amb l'empresa i realitza documentals per a Films Cabot, fins que produeix pel seu compte la fracassada *MALA RAZA* (1912). Mancat de la capacitat i el sentit del negoci, i no sempre a l'alçada dels canvis que es produeixen en el cinema en aquests moments, Gelabert segueix treballant esporàdicament per a companyies alienes fins a fundar la seva pròpia productora, Boreal Films, dotada d'estudi. La decebedora rebuda dels drames d'aventures *EL SINO MANDA* i *EL DOCTOR ROJO* (R. de Caralt, 1917) engega en orris aquesta aventura. La ruïnosa venda de les seves instal·lacions a Studio Films el 1918 marca l'inici del declivi, i encara que Gelabert continua treballant en projectes com ara el de la imatge en relleu i persisteix en la realització de petits documentals d'encàrrec per a Gaumont, el pioner està cada vegada més allunyat de la producció. Els contractes arriben ara de Madrid, com en el cas de *LA ESPAÑA TRÁGICA / TIERRA DE SANGRE* (R. Salvador, 1918). El 1928 s'estrena el seu últim film d'argument, realitzat amb Josep Claramunt, *LA PUNTAIRE / LA ENCAJERA*. El 1952 va tornar a rodar *RIÑA EN UN CAFÉ*.

Ramón Sala (Diccionario del Cine Español, *Academia de las Artes y las Letras Cinematográficas de España / Alianza Editorial, Madrid, 1998*) ►

► En el centenari de Fructuós Gelabert

Un home excepcional

Nat a la vila de Gràcia el 1874, Fructuós Gelabert fou, de fet, un home de Sants. En aquella època, la vila de Sants tenia una fisonomia, uns trets propis, on es barrejava una classe mitjana arreglada amb una menestralia important i uns primers nuclis de proletariat industrial autòcton. Aquesta fisonomia, que havia de perdre's després de l'annexió a Barcelona i de manera molt específica després de la guerra del 1939, marcà fortament Fructuós Gelabert.

Hem oblidat massa que bona part del progrés del nucli central barceloní i, com a resultat, la imatge mateixa del Cap i Casal, són deguts precisament a la contribució de les exlives –Horta, Sarrià, Sants, Gràcia– i a l'arribada d'un nou clima de producció fet de la continuïtat emigrant.

Gelabert, fill d'un menorquí i d'una manresana, menestral de Sants, ens interessa molt concretament per la seva obra d'introducció del cinema a Catalunya, però també per la seva contribució a la cinematografia universal. Algunes fotografies de joventut ens el mostren, assegut al costat del seu banc d'ebenista o vestit de festa i muntant un bicicle, amb els ulls desperts, el front ample, les faccions més aviat fortes i quadrades, i amb un gest de tossuderia, de voluntat d'anar endavant.

Des d'un punt de vista cultural, la seva preparació devia ésser ben mins. Sabem que havia anat a l'escola de primeres lletres i que, sense haver-hi excel·lit, era un bon alumne. Sabem també que després féu estudis de tècnica d'ebenisteria i de petita mecànica, amb bons

Riña en un café de Fructuós Gelabert (únic fotograma que es conserva de la versió de 1897)

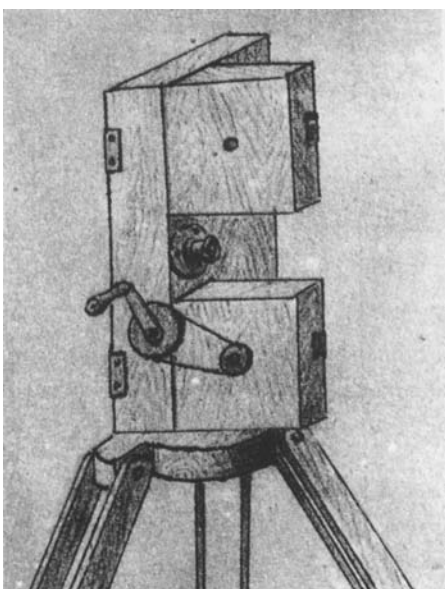
resultats. Especialment en el dibuix, obtingué èxits i desenvolupà afeccions que després no abandonaria. Ben al contrari, entre els seus treballs d'escola i els apunts del natural, fets per afeció, es nota una millora. Una sèrie de dibuixos de racons de Barcelona, fets per ell en colors, foren transformats en postals impreses. I tampoc no hem d'oblidar que, ja madur, durant la guerra civil, en un dels seus períodes més difícils, es dedicà a pintar amb un estil ingenuista no mancat d'encert.

Quant a les seves lectures, poc en sabem, però ens consta que llegia espiadament novel·les populars, fulletons i llibres de divulgació històrica.

Si la seva preparació humanística era pobra, la seva curiositat científica, en canvi, era inesgotable i anava acompanyada de la fortalesa del seu caràcter.

Gelabert, inventor

Si demaneu a un francès qui va inventar el cinema us dirà, és clar, que fou Louis Lumière; si feu la pregunta a un anglès us respondrà amb el nom de Freese Greene; un austríac us parlarà d'Ottomar Anschutz; un alemany, de Max Skladanowski; un italià, de Filoteo Alberini; un nord-americà, de Thomas A. Edison... I, en el fons, tots tindran raó, car el cinema es produí arreu, aparegué com la fruita madura d'un procés tecnocientífic a tots els racons del món on les condicions eren idònies. I un d'aquests racons, entre el 1888 i el 1900, era la Barcelona progressiva en la qual Gelabert trobà l'ambient propici. Remarquem que Gelabert no filmà les seves primeres cintes amb aparells Lumière, Edison o William Paul: ell

Disseny del primer "tomavistas" construït i utilitzat per Fructuós Gelabert

mateix es construï la seva càmera; això formava part del seu joc, de les intencions que el movien. Gelabert no és tan sols l'iniciador del cinema català, sinó també un dels inventors del cinema universal, amb el mateix títol que qualsevol dels personatges que abans esmentàvem. La contribució de Gelabert al cinema és formidable i, per entendre-la millor, la desglossarem en diversos conceptes en tots els quals el nostre pioner té un paper creatiu. D'una banda, els aspectes tècnics i mecànics: amb els seus invents contribuï al perfeccionament de tècniques; d'altra banda, els aspectes de creador de «llenguatge», d'imaginador d'unes formes d'ús d'aquells aparells que ell havia fet; i, finalment, com a iniciador de la indústria i del comerç cinematogràfic.

Gelabert, tècnic

Pel que fa als aspectes tecnomecànics, la seva obra és ingent, si bé s'havia de trobar amb fracassos, sovint més relacionats amb qüestions de finançament que no pas amb una flexió del seu ànim de recerca. Remarquem que Gelabert entrà al món del cinema endut per la seva follia fotogràfica, començada uns anys abans. En aquell temps, ultra les temptatives estètiques més diverses, tres problemes atreïen l'atenció dels fotògrafs, que ja havien superat el cap de la instantaneïtat: el relleu estereoscòpic, el color natural i el moviment. En tots tres aspectes, Gelabert féu apor-

tacions importants, per bé que la historiografia universal no li ho hagi, per ara, reconegut.

Pel que fa al moviment, no hem d'oblidar que les seves primeres cintes —BARALLA A UN CAFÈ, per exemple— estan molt ben ritmades; però, i això és força més definidor, a LA PROCESSÓ DE LES FILLES DE MARIA DE LA PARRÒQUIA DE SANTS (1902), les panoràmiques són abundants, força temps abans que no fossin usuals en el cinema universal. Ajudat pel fet de prendre vistes naturals, Gelabert s'allibera de qualsevol record o servitud teatral i emprèn una definició que als mateixos anys ha de fer fortuna amb l'escola anglesa dita de «Brighton», nom de la vila on d'altres menestrals, britànics, atacaven els problemes bàsics de l'expressió fílmica.

Si el treball de Gelabert resulta innovador en el terreny del moviment, no ho és pas menys en el del color. En combinació amb Baltasar Abadal —que, com ell, era d'origen manresà— i aprofitant que treballava per a la «Star Film» de Mèlies en el pintat amb trepa, adquirí uns coneixements que després aprofità per a la seva pròpia feina i que havia de desenvolupar en una pràctica de viratges no només orientat pel camí de l'adequació temporal sinó en la via d'una formulació psicològica, amb la intervenció de colors «anímics».

Queda, finalment, la contribució més important de Gelabert al cinema universal: el relleu. De bell antuvi Gelabert intuï l'interès que el relleu tenia. De primer descobrí el valor de la profunditat de camp, i després l'ús d'òptiques més evolucionades que les que eren emprades al començament de segle. Però no en va tenir prou, i aviat encaminà els seus passos vers la recerca que correspon als films «panoràmics», dels quals no trigà a donar resultats conseqüents. Encara no prou content amb això, emprendria un camí nou: el de la combinació de l'*scope* amb la doble imatge integrada. Era un camí difícil, i Gelabert sabia que només amb grans mitjans econòmics i tècnics podria arribar a bon terme; però aquests mitjans li mancaren. Existeixen documents que proven fins a quin punt Gelabert formulà peticions raonades als poders públics o a persones acabalades, per a poder portar racionalment endavant els seus projectes. Però existeixen també respostes negatives i, pitjor encara, constàncies de silenci culpables, d'inhibicions no concretades.

El següent cas concret pot fer llum sobre aquest punt. Gelabert féu quelcom més que intuir la sistemàtica del videocasset: inventà i construï un aparell de disc-film. Aprofitant l'existència de la fonografia, combinà la mecànica d'aquest procediment amb la del cinema i construï un aparell que funcionava amb discos de cel·luloide plens de petits fotogrames, en lloc del film clàssic. Aquesta invenció, emparada per una patent, que es conserva, representava unes possibilitats extraordinàries, i malgrat tot, per manca de mitjans pro-

Amor que mata de Fructuós Gelabert (1909)

Publicitat de l'època del film *Mala raza* de Fructuós Gelabert (1912)

pis o d'un finançament oportú, no passà del nivell experimental.

Quant als seus estudis sobre el relleu, passà quelcom de semblant. Ja en plena vellesa, Gelabert continuava els experiments encaminats a la construcció d'aparells de presa de vistes i de projectors cinematogràfics de «relleu», i consta documentalment que en diverses ocasions intentà d'interessar els estaments més o menys oficials, i també particulars, perquè aportessin mitjans econòmics per a dur a la pràctica allò que ell creia haver resolt en l'estadi experimental. Pocs dies abans de morir, Gelabert encara treballava en un aparell construït peça per peça, artesanalment, el qual, segons testimonis, hem sabut que arribà a funcionar; el pioner, encara no prou content amb els resultats, es disposava a perfeccionar l'invent quan precisament el sorprené la malaltia que havia de conduir-lo a la mort. Avui, algunes restes de l'aparell testimonien la veracitat del projecte i l'enginy del seu autor, però ningú no n'ha emprès encara, a nivell tècnic, l'estudi del funcionament ni ha intentat de reconstruir-lo.

Gelabert, home d'empresa

L'estretor crematística havia de marcar-lo també en tant que productor, per bé que, sobretot als primers anys d'existència del cinema a Catalunya, ell fos l'iniciador de la producció organitzada. La fundació de dues empreses, la «Diorama» i la «Boreal Films», palesa el seu desig de fer una obra continuada. Amb motiu del centenari que se celebra enguany, potser arribarà a ésser establert un catàleg raonat de les seves realitzacions. Sigui com sigui, i segons el coneixement que avui tenim de la seva obra, és possible d'afirmar que Gelabert portà a terme una tasca impressionant, tant pel nombre com per la qualitat de les seves obres. Va practicar tots els temes, tots els gèneres aleshores existents, des del film d'actualitats fins al documental científic, des del film de trucatge fins a la comèdia i el drama, des de l'adaptació literària fins a la creació estrictament fílmica, des del drama de món a la italiana fins al serial d'aventures.

Quan no tingué prou capital per a realitzar alguns dels seus projectes, recorregué a la col·laboració amb cases foranes, i així introduí la idea de la coproducció. I quan volgué reunir un capital suficient per a organitzar una fabricació sistematitzada de films, treballà com a operador o com a tècnic en films d'altres marques, com en el cas de *LA ESPAÑA TRÁGICA* de Salvador, on demostrà a bastament que era un dels homes més preparats que hi havia al país en matèria de càmera i de recursos tècnics.

Endut per la seva dèria de la fàbrica cinematogràfica, dissenyà i féu construir els primers estudis de rodatge que existiren a la península; uns estudis amb totes les parets de vidre, per tal de poder filmar aprofitant al màxim la llum solar. Posteriorment, quan ell es retirà

de la realització, aquests estudis foren utilitzats per d'altres productores.

D'introduïdor del cinema a cineasta itinerant, d'iniciador de la producció barcelonina a primer productor organitzat, la figura de Gelabert és perfectament equivalent a la dels més importants pioners del cinema universal.

L'obra de creació

Ja com a realitzador de films, ja com a càmera, la faceta més coneguda de Gelabert és la d'haver «construït» films. Des de les primeres cintes de disset metres filmades el 1897 fins a les produccions de més de mil metres de l'època de la guerra europea, hi hagué vint anys de descobertes i d'aplicacions d'experiències. En aquell temps les funcions de la direcció de films anaven molt sovint dissociades: d'una banda, el director tècnic i, paral·lel a aquest, el director artístic. Doncs bé, Gelabert exercí sovint totes dues funcions, sense menysprear, però, les ocasions de col·laborar amb altres, reduint-se llavors, voluntàriament, al paper de director tècnic, que li convenia més tant pel punt de vista del temperament com per la seva preparació real. Si els seus recursos culturals eren ben modestos, en canvi la seva capacitat per a resoldre problemes concrets de filmació era inexhaurible. Malauradament, bona part de la feina creativa de Gelabert ha desaparegut de manera definitiva, per destrucció d'originals i de còpies, o se n'ha perdut el rastre. Malgrat això, les cintes conservades ens el presenten com a «inventor de llenguatge». L'ús d'enquadraments de detall —dels primers plans—, de moviments panoràmics o de travèl·lins expressius en una època en què l'expressió fílmica era ben lluny d'haver assolit arreu la complexitat del cinema actual, fan de Gelabert una figura avençada al seu temps, un impulsor i un descobridor. Menys imaginatiu que Chomón o menys «artista» que Albert Marro o Ricard de Baños, el conjunt de la seva obra queda, en canvi, com a mostra d'una tenacitat i d'un enginy sorprenents, el resultat dels quals el portà a anticipar-se en molts aspectes, bo i defugint, per mitjà dels recursos fílmics, el perill de la imitació teatral.

Fructuós Gelabert morí en la pobresa i en l'oblit. Ara, en ocasió del centenari de la seva naixença, hom començarà potser a fer-li justícia. La llàstima és que, com en tants d'altres casos d'homes notables d'aquest país, la justícia hagi de ser forçosament pòstuma.

Miquel Porter (En el centenari de Fructuós Gelabert, *Serra d'Or*, juliol de 1974) ▶

▶ Gelabert i la historiografia

L'època dels inicis del cinema espanyol ha estat envoltada d'una gran nebulosa fins fa molt poc. La major part dels textos que hem heretat de les generacions

anteriors es componen de mites i llegendes que tenen poc a veure amb la realitat. Són parcials, no tan sols per ignorar el paper fonamental de molts dels personatges més importants d'aquells anys, sinó també per mitificar les obres d'altres mitjançant l'error o la mentida interessada. En la ment de tothom hi ha la manipulació duta a terme per alguns historiadors per avençar tres anys la pel·lícula d'Eduardo Gimeno *SALIDA DE MISA DE DOCE DEL PILAR DE ZARAGOZA* i atorgar la paternitat del nostre cinema a una cinta que s'ajustava a determinats interessos del règim franquista; o el misteriós joc de mans d'alguns per fer, no sé per quin art d'encantament, que l'arribada del cinema a Espanya s'endarrerís uns quants dies i així coincidís amb el dia del sant patró de Madrid; o l'adjudicació del guardó de «primera producció nacional» a la inexistent cinta valenciana *LLEGADA DE UN TREN DE TERUEL A SEGORBE*, quan ni tan sols hi va haver via entre aquestes localitats fins anys després... I així es podrien esmentar un enorme rosari d'errors i un autèntic mar d'omissions. Desemmascarats gairebé tots aquests disbarats, l'únic pilar bàsic de la historiografia cinematogràfica clàssica que encara romanía dret era que, l'agost del 1897, el pioner català Fructuós Gelabert es va iniciar en el món del cinema amb el rodatge de la seva mítica cinta *RIÑA EN UN CAFÉ*, fins avui dia considerada com la primera pel·lícula espanyola de ficció, i la projecció pública de la qual suposadament va tenir lloc el 24 d'aquell mateix mes en el debut com a exhibidor del jove Gelabert en les populars festes del barri de Sants. Una cinta de ficció en una època relativament primerenca: massa bonic per ser veritat. Com demostrarem en aquest capítol, la realitat és bastant diferent, i aquest fet no es va esdevenir fins al 1899.

Manipulacions i nyaps a part, un dels errors de la historiografia cinematogràfica clàssica va ser la manca d'una metodologia adequada. Gairebé tots els personatges que es van dedicar a plasmar les primeres passes del cinema van recórrer a les versions dels pioners vius que encara seguien en activitat dins l'ambient del cel·luloide, sense prendre's la molèstia de comprovar-les en els documents originals de l'època. D'aquesta manera, les versions dels Eduardo Gimeno, Fructuós Gelabert, Estanislao Bravo i alguns altres aviat van passar a constituir la base de la historiografia dels orígens del cinema i es van magnificar els papers de cadascun d'aquest pioners en detriment dels qui ja no podien ser escoltats.

Com a dada anecdòtica, caldria assenyalar que a partir del 1942 s'inicien les maniobres de Carlos Fernández Cuenca i altres escriptors cinematogràfics molt propers al règim per desplaçar Gelabert del lloc d'honor que ocupava en els textos cinematogràfics, on era considerat fins aleshores com el primer espanyol que havia rodat al país. Això no obstant, la manipulació realitzada per situar Gimeno al capdavant dels operadors nacio-

Lucha de corazones de Joan M. Codina (operador: Fructuós Gelabert)

Fructuós Gelabert (1955)

nals no es va desenvolupar plenament fins a la defunció del gran pioner aragonès l'octubre del 1947. Gairebé immediatament, el 1948, Carlos Fernández Cuenca avençava la pel·lícula SALIDA DE MISA DE DOCE DEL PILAR DE ZARAGOZA a «la primavera o els inicis de l'estiu del 1897». Sense cap dada que donés suport a aquest joc de màgia, anticipava el film el just per situarlo davant d'on Gelabert havia datat la seva RIÑA EN UN CAFÉ. En una fase posterior, Cabero, el 1949, i d'altres entre què –inevitablement!– també es trobava el senyor Fernández Cuenca, van establir definitivament la data en la ja clàssica del 12 d'octubre del 1896, és a dir tres anys abans de la data real del seu rodatge: el 5 de novembre del 1899. D'aquesta manera, Gelabert va quedar en tots els textos com «el fundador de la indústria cinematogràfica espanyola» i «el primer espanyol que va rodar una pel·lícula de ficció» però no com «el primer espanyol que va rodar una pel·lícula», uns aspectes que continuen recollint-se en tots els compendis d'historiografia cinematogràfica espanyola.

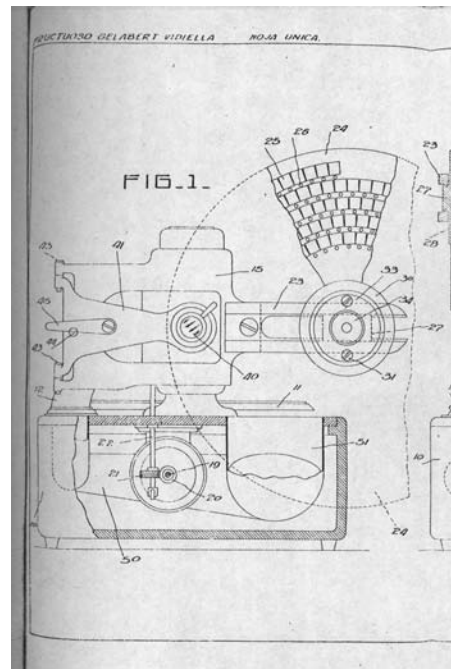
Des de la data en què es van editar les memòries de Gelabert, tot el que es va publicar referent a aquest tema va ser un calc d'aquelles, fins i tot actualment, ja que la versió oficial forjada en els anys del franquisme ha seguit tenint vigència per a la major part dels historiadors catalans que s'han acostat aquests últims anys

Portada d'una patent i dibuix annex presentada per Fructuós Gelabert el 1934

als orígens del cinema. És necessari afegir que els dos monogràfics que hi ha sobre la figura del pioner també insisteixen en el guió esbossat per Gelabert mateix en les seves memòries. En primer lloc hi ha l'opuscle escrit per Carlos Fernández Cuenca i editat el 1957 per la Filmoteca Nacional d'Espanya sota el títol *Fructuoso Gelabert. Fundador de la Cinematografía Española*. Poc se'n pot dir, ja que és un resum poc encertat d'allò editat a *Primer Plano*. En segon lloc hi ha el millor llibre que s'ha escrit fins ara sobre el pioner, el titulat *El món de Fructuós Gelabert* de Joan Francesc Lasa. L'autor, que va gaudir de l'amistat del nostre personatge en els seus últims anys de vida, hi corregeix una bona part dels testimonis de Gelabert, encara que desgraciadament dóna per bo tot el concernent als seus inicis en el cinema i als primers rodatges, cosa que també el confon en alguns episodis posteriors. Cal explicar que, segons que ens va manifestar molt amablement el senyor Lasa, ell mateix va poder comprovar que alguns relats aportats per un Gelabert ja molt gran arrossegaven errors de diversos anys. És una llàstima que el bon escriptor català no hagués disposat de les proves necessàries per poder corregir adequadament allò referent a l'inici de l'activitat cinematogràfica del pioner.

Jon Letamendi i Jean-Claude Seguin (Los orígenes del cine en Cataluña, Ed. Institut Català de les Indústries Culturals – Euskadiko Filmategia / Filmoteca Vasca, Barcelona, desembre de 2004) ▶

BIBLIOGRAFIA: FRUCTUÓS GELABERT

- Caparrós Lera, Josep Maria. *Un maestro olvidado*, "Blanco y negro cultural", (26-2-2005), p. 43.
- *Centenario del nacimiento de Fructuoso Gelabert*. En: *XVI Semana Internacional de Cine en Color*. Barcelona: Semana Internacional de Cine en Color, 1974. p. [1-8].
- Equip Fructuós Gelabert del CEDAEC. *Breu història del cinema primitiu a Catalunya*. Miquel Porter i Moix (dir.). Mataró: Robrenyo, 1977.
- Falquina, Àngel. *Homenaje a Fructuoso Gelabert ofrecido por el Club Urbis y el Círculo de Escritores Cinematográficos*. Madrid: Club Urbis: Círculo de Escritores Cinematográficos, 1974.
- Fernández Cuenca, Carlos. *Fructuoso Gelabert: fundador de la cinematografía española*. Madrid: Filmoteca Nacional de España, 1957.
- *Fructuós Gelabert: el somni d'un pioner* [Enregistrament vídeo]. Joan Úbeda (dir.). 2002. Capítol de la sèrie *El meu avi* de Televisió de Catalunya.
- García de Dueñas, Jesús; Gorostiza, Jorge. *Esplendor de los estudios (cuando ya no los hay)*. "Cuader-

- nos de la Academia", nº 10, (2001), p. 9-23.
- Giménez i Miquel, Enric. *Breu història del cinema català*, "Cinematògraf: annals de la Federació Catalana de Cine-Clubs", vol. 1 (1983-1984), p. 105-136.
- González López, Palmira. *Els anys daurats del cinema clàssic a Barcelona: 1906-1923*. Barcelona: Institut del Teatre: Edicions 62, 1987.
- González López, Palmira. *Fructuós Gelabert i Badiella, fundador y pilar del cine catalán, "D'art"*, núm. 13 (març 1987), p. 299-313.
- González López, Palmira. *Història del cinema a Catalunya: I. L'època del cinema mut, 1896-1931*. Sant Cugat del Vallès: La Llar del Llibre: Els Llibres de la Frontera, 1986.
- Lasa, Joan Francesc de. *El món de Fructuós Gelabert*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 1989.
- Lasa, Joan Francesc de. *El mundo de Fructuoso Gelabert* [Enregistrament vídeo]. 1968.
- Letamendi, Jon; Seguin, Jean-Claude. *Los orígenes del cine en Cataluña*. Barcelona: Institut Cata-

SELECCIÓ DE DOCUMENTS CONSULTABLES A LA BIBLIOTECA

- là de les Indústries Culturals: Euskadiko Filmategia, 2004.
- *Memorias de dos pioneros: Francisco Elías y Fructuós Gelabert*. Josep Maria Caparrós Lera (ed.). Barcelona: C.I.L.E.H., 1992.
- Pérez Perucha, Julio. *Cine español: algunos jalones significativos (1896-1936)*. Madrid: Films 210, 1992.
- Porter i Moix, Miquel. *El cinema català primitiu, "L'Avenç"*, núm. 11 (1978), p. 20-27.
- Porter i Moix, Miquel. *En el centenari de Fructuós Gelabert, "Serra d'or"*, núm. 178 (1974), p. 59-61.
- Porter i Moix, Miquel. *Història del cinema a Catalunya: 1895-1990*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 1992.
- *Primeros tiempos del cinematógrafo en España*. Juan Carlos de la Madrid (ed.). Gijón: Trea, 1997.
- Somacarrera, Manuel P. de. *El hombre que hizo la primera película española y el primer cine que se inauguró en Barcelona [entrevista]*, "Films selectos", núm. 228 (3 març 1935), p. 5, 24.